

ПРИБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА МЕТОДИЧЕСКАТА ПОДКРЕПА

Лилия Кисьова

<https://doi.org/10.60059/SPL.2024.2.19-41>

Резюме: Студията разглежда концептуалните основи на приобщаващото образование и акцентира върху ролята на методическата подкрепа като ключов елемент в процеса на интегриране на децата в общообразователната среда. Проведено е емпирично изследване, обхващащо методическите подкрепи, реализирани през учебната 2023/2024 г. от Регионалния център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование – София-град. Основната цел на изследването е да бъдат идентифицирани най-често срещаните затруднения в детските градини и училищата и да се формулират прецизни и практически приложими насоки за преодоляване на проблемите в приобщаващото образование на всички равнища.

Методологичната рамка включва анализ на специализирана литература, разработване на протоколни бланки и форми за обратна връзка, осъществяване на методически подкрепи по стандартизиран образец и в съответствие с действащата нормативна уредба, изготвяне на индивидуализирани обратни връзки за всяка проведена подкрепа и проследяване на постигнатите резултати.

Резултатите от проучването очертават тенденция към уеднаквяване на препоръките, отправяни към различните образователни институции. Сред най-често констатираните проблеми се открояват недостатъчната професионална подготовка на педагогическия персонал, затруднената комуникация между членовете на екипите за подкрепа на личностното развитие и родителите, липсата на стратегически подход при идентифициране на деца със специални образователни потребности, както и ограниченото познаване и прилагане на разнообразни методи и техники за работа – включително използване на визуални опори, сензорна интеграция и обособяване на „тихи кътове“ за временно отдръпване от социалната среда.

В заключение, методическата подкрепа се предоставя по инициатива на членове на екипите за подкрепа на личностното развитие и/или родителите, като целта е да се осигурят ясни, обосновани и приложими препоръки за повишаване на качеството на приобщаващото образование. Чрез разнообразни подходи и техники тази подкрепа допринася за подобряване на образователните резултати и за разширяване на възможностите за личностно развитие на децата и учениците.

Ключови гуми: приобщаващо образование, методическа подкрепа, специални образователни потребности, регионален център, обратна връзка

INCLUSIVE EDUCATION, VIEWED THROUGH THE LENS OF THE METHODOLOGICAL SUPPORT EFFECTIVENESS

Liliya Kisyova

Abstract: This study examines the conceptual foundations of inclusive education, emphasizing the role of methodological support in integrating children into general education environments. An empirical study was conducted, covering the methodological support implemented during the 2023/2024 academic year by the Regional Center for the Support of Inclusive Education – Sofia City. The study's primary objective is to identify common challenges in kindergartens and schools and to develop precise, practical guidelines for addressing issues in inclusive education at all levels.

The methodological framework encompasses an analysis of specialized literature, the development of protocol and feedback forms, the implementation of methodological supports according to a standardized template and in accordance with the current regulatory framework, the preparation of individualized feedback for each support provided, and the tracking of the results achieved. The results of the study outline a trend towards unification of recommendations made to different educational institutions, which is an important development in the field. The most frequently identified problems include the insufficient professional training of pedagogical staff, difficult communication between personal development support team members and parents, a lack of strategic approaches to identifying children with special educational needs, and limited knowledge of and application of various methods and techniques for work, including the use of visual supports, sensory integration, and establishing "quiet corners" for temporary withdrawal from the social setting. In conclusion, methodological support is provided at the initiative of members of the personal development support teams and/or parents, with the aim being to provide clear, substantiated, and applicable recommendations for improvements in the quality of inclusive education. Through various approaches and techniques, this support promotes better educational outcomes and expands opportunities for the personal development of children and students.

Keywords: inclusive education, methodological support, special educational needs, regional center, feedback

ВЪВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМА

С приемането на Закона за предучилищното и училищното образование (ЗПУО) през 2015 г. бяха въведени съществени промени в нормативната рамка, регламентираща образованието в България. Основната концепция на новата система е изграждането на максимално приобщаваща образователна среда, в която всички деца могат да се обучават заедно – независимо от религиозни, етнически, културни различия, ниво на умения и знания, индивидуални състояния или увреждания. Този подход съответства на задълженията на държавите, ратифицирали Конвенцията за правата на детето, която в чл. 28 детайлно определя ангажимента за гарантиране на достъпно и качествено образование за всяко дете, ученик или младеж.

Въвеждането на приобщаващо образование в българската система предполага изграждането на нова образователна парадигма, която изисква утвърждаването на съвременни принципи, методи и цели, за да бъдат посрещнати разнообразните потребности на децата. Тъй като този процес е дългосрочен, е необходимо устойчиво формиране на нови обществени нагласи, преодоляване на остарели схващания и постепенно изграждане на ценности, насочени към равнопоставеност и толерантност.

Създаването на новата образователна рамка наложи изграждането на специализирани институции, които да подкрепят ефективно и прилагане. В тази връзка бяха учредени регионални центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование (РЦПППО). Тези звена изпълняват ключова роля в прилагането на новите политики, като осигуряват подкрепа за личностното развитие на децата и учениците, извършват оценка на потребностите, предоставят специалисти за допълнителна подкрепа и оказват методическа помощ на образователните институции при затруднения с прилагането на нормативните изисквания (ЗПУО, чл. 27, 2015).

Внедряването на нововъведенията естествено поражда редица предизвикателства и въпроси. Според проучвания на Института за изследвания в образованието особено значими остават проблемите, свързани с неравния достъп до образование, различията между отделните социални групи, необходимостта от гарантиране на качествено образование за всички ученици, както и предотвратяването на преждевременно напускане на училище. Отделно внимание изисква и осигуряването на професионална реализация на завършилите различни образователни степени (Hristova et al., 2019). Тези предизвикателства налагат координирани усилия и целенасочени политики за тяхното преодоляване.

Системата на приобщаващото образование обхваща всички институции, ангажирани с обучението и развитието на децата – детски градини, училища, центрове за специална образователна подкрепа, центрове за подкрепа на личностното развитие и др. Сред тях особено значение имат Регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото

образование, които изпълняват координиращи, консултативни, диагностични, образователни и методически функции. Те организират оценяването на индивидуалните потребности на децата, планират и проследяват предоставянето на допълнителна подкрепа, консултират родители и педагогически специалисти по въпроси, свързани с образователни терапии, форми на обучение, техники за работа с деца със специални образователни потребности и отлагане на задължително обучение.

Регионалните центрове разработват стратегии, провеждат обучения и информационни кампании, изготвят становища за форми на обучение, извършват функционални оценки и анализират данни, свързани с приобщаващото образование. Те имат и квалификационна роля, като организират допълнителна подготовка за педагогически специалисти, обучения за помощник-учители и методическо подпомагане за разработване на индивидуални планове за подкрепа. Според Правилника за устройството и дейността на РЦПППО (2018) Регионалният център – София-град, изпълнява и национални функции, включително координация на дейности и методическо уеднаквяване на практиките в централните на територията на страната. Чрез своята многостранна дейност РЦПППО се утвърждават като ключов фактор за ефективното прилагане на приобщаващото образование, гарантирайки условия за равен достъп, качествено обучение и подкрепа за личностното развитие на всяко дете.

МЕТОДИЧЕСКА ПОДКРЕПА В РАМКИТЕ НА ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Законодателната рамка на приобщаващото образование в България придобива завършен вид с приемането на Наредбата за приобщаващото образование през 2017 г., която въвежда ясни дефиниции и принципи на този процес. В чл. 3, ал. 1 от Наредбата се посочва, че „приобщаващото образование е процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активизиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността“ (Наредба за приобщаващото образование, 2017). Това определение акцентира върху необходимостта от интегриране на разнообразни ресурси и форми на подкрепа, които да осигурят подходящи условия за успешното обучение и социално включване на всяко дете.

В основата на приобщаващото образование стоят три ключови концепции – достъпност, участие и напредък. Според Дамуанов (2023) първоначалният фокус на приобщаването е бил насочен към осигуряване на достъп до образователни услуги, докато днес акцентът се поставя

върху активното участие на децата и учениците със специални образователни потребности и върху устойчивото развитие на техния напредък. Авторът подчертава, че „приобщаващото образование се основава на подхода за човешките права и социалния модел, което налага приспособяване на училищната система към детето, а не на детето към системата“ (Дамуанов, 2023: 21).

Историческото начало на процеса в България може да се проследи още от 1994 г., когато страната участва в Саламанската конференция и подписва едноименната декларация, поставяща акцент върху правото на образование за всички групи деца със специални потребности. Radulov (2023) отбелязва, че България следва правилната посока, но е необходимо чрез демократични механизми да продължат обсъждането и усъвършенстването на вече въведените политики. Важна роля за успешното реализиране на приобщаващия подход имат специалистите, ангажирани с неговото прилагане. Според Krastev (2020) прилагането на приобщаващи практики води не само до по-високо качество на образованието, но и до преодоляване на дискриминационните нагласи. Обучението в приобщаваща среда позволява на учениците със специфични затруднения да постигат по-добри резултати, като същевременно създава условия за тяхната социална реализация и бъдеща професионална интеграция. Авторът въвежда понятието „приобщаваща интелигентност“, описано като способност за приемане на различието и създаване на подкрепяща среда, в която всички ученици могат да се развиват заедно със своите връстници. Това разбиране се вписва и в теорията на Gardner за множеството интелигентности, като добавя ново измерение на социалната и емоционалната компетентност (Gardner, 2014; Krastev, 2020).

С оглед на ефективното реализиране на приобщаващото образование законодателството изисква всяка детска градина и училище да създаде Екип за подкрепа на личностното развитие (ЕПАР). Според чл. 189 от ЗПУО този екип идентифицира силните страни и затрудненията на детето, извършва оценка на индивидуалните му потребности, разработва и реализира план за подкрепа, проследява напредъка и осъществява други функции, заложи в държавните образователни стандарти. Ефективността на работата на ЕПАР зависи от ясното разпределение на ролите и от координацията между членовете на екипа, от активното участие на родителите при изготвянето на функционалните оценки, индивидуалните програми и годишните планове за подкрепа. Практиката показва, че добрата колаборация между всички участници повишава шансовете за успешно включване на всяко дете в образователния процес.

Tzvetkova-Arsova и Balkanska (2023) разглеждат „приобщаването“ като обобщаващо понятие, което акцентира върху приемането на всяко дете като равностоен участник в общността независимо от неговите

специфики. Тази концепция поставя акцент върху ролята на детските градини и училищата като основни пространства за реалното прилагане на приобщаването и създаването на среда, в която всички деца могат да се развиват заедно. В по-широк смисъл приобщаващото образование представлява философия и политика, основани на правата на човека и принципа на равнопоставеност. То изисква адаптиране на образователната среда към индивидуалните потребности на обучаващите се и не допуска дискриминация по признак възраст, пол, етническа принадлежност, език или увреждане (Датчанов, 2022). Balkanska (2020) допълва, че целта на този модел е да осигури оптимални условия за качествено образование, физически комфорт и развитие на всяко дете чрез иновации и нови подходи, които поставят в центъра участието, присъствието и успеха на всички ученици, независимо от техните индивидуални характеристики. В този контекст приобщаващото образование се утвърждава като многопластов процес – едновременно правна рамка, педагогическа стратегия и ценностна система, насочена към гарантиране на равни възможности и подкрепа за развитието на всяко дете.

ИЗЯСНЯВАНЕ НА МЕТОДИЧЕСКАТА ПОДКРЕПА

В контекста на развитието на приобщаващото образование в България и множеството нормативни и организационни промени, въведени след 2016 г., необходимостта от методическа подкрепа на екипите за подкрепа за личностно развитие (ЕПАР) придобива все по-голямо значение. При създаването на такива екипи в детските градини и училищата обичайно се наблюдава период на адаптация и синхронизация на дейността на отделните членове, което изисква целенасочени усилия за осигуряване на ефективна работа. За да бъдат подготвени да посрещнат комплексните потребности на децата и учениците със специални образователни потребности (СОП), участниците в ЕПАР следва да преминават през регулярни квалификационни обучения, които да гарантират надграждане на професионалните знания и практически умения в съответствие с изискванията на съвременната образователна среда.

Методическата подкрепа представлява сравнително нова, но ключова дейност в практиката на Регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование (РЦПППО). Тя е официално въведена с Наредбата за приобщаващото образование (2016), в чл. 144 на която е предвидено регионалният екип да предлага и организира предоставяне на методическа помощ на детски градини, училища и центрове за подкрепа за личностно развитие при работа с деца и ученици със СОП (Наредба за приобщаващото образование, 2017). Въпреки това историческите корени на тази дейност могат да бъдат проследени още в началото на процесите на интегрирано обучение – след промените в Закона за

народната просвета от 2002 г., които позволяват включването на деца със специални потребности в общообразователната система. Макар да липсват целенасочени изследвания за обхвата и ефективността на методическата подкрепа, натрупаният опит показва, че нейната реализация води до подобрения в нагласите, професионалната подготовка и практиките на работа с деца със СОП.

Съгласно Закона за предучилищното и училищното образование (2016) и прилежащата Наредба за приобщаващото образование РЦПППО изпълняват съветническа и консултативна функция. В чл. 190, ал. 3, т. 6 се посочва, че регионалните екипи предлагат и организират методическа подкрепа за педагогическите специалисти, ангажирани в работата с деца и ученици със специални потребности. Основните цели на тази дейност са свързани с подобряване на условията за обучение, осъвременяване на ресурсната база и повишаване на квалификацията на учителите, за да се отговорно на нарастващите изисквания на приобщаващата практика. В този процес активна роля играят директори, педагози и непедagogически персонал, които чрез обучения и консултации развиват умения за справяне с кризисни ситуации, за работа с родителите и за прилагане на адекватни педагогически подходи.

В Правилника за устройството и дейността на РЦПППО (чл. 10, т. 3) подробно са регламентирани основните аспекти на методическата подкрепа, които включват:

1. провеждане на краткосрочни модулни обучения на помощник-учители;
2. методическо подпомагане на учители и други педагогически специалисти при изготвяне на индивидуални планове за подкрепа, учебни планове и програми;
3. оказване на експертна помощ на членовете на ЕПАР в детските градини, училищата, центровете за специална образователна подкрепа и центровете за подкрепа за личностно развитие.

Тази дейност е ценен инструмент за уеднаквяване на практиките в национален мащаб и за подобряване на комуникацията и обмяна на опит между различните регионални центрове. Често методическата подкрепа се предоставя от специалисти психолози, които благодарение на своята експертиза могат да посредничат при възникване на конфликти между деца, родители и педагогически екипи. При необходимост се включват и други специалисти, като съставът на екипа се определя според спецификата на конкретния случай.

Исторически погледнато, методическата подкрепа е еволюирала от практиките на предишните ресурсни центрове, които още преди 2016 г. са осъществявали обучения за родителите и педагогическите специалисти, организирани са срещи за насърчаване на комуникацията между семействата, децата и училищния персонал и са стимулирали

обществената ангажираност по въпросите на приобщаването (Шиева, 2010). Въпреки напредъка редица автори отбелязват съществуващи предизвикателства като недостатъчна подготовка на педагогическите кадри, ограничени ресурсни възможности, трудности в комуникацията с родители и дефицит на часове за индивидуална работа със специалисти (Zamfirov, 2022).

Съществуващите практики показват, че методическата подкрепа може да включва различни форми – от консултации и супервизия до медиаторство и наблюдение на деца в естествената им среда, с цел предоставяне на конкретни насоки за работа (Racheva, 2022). Процедурата обикновено започва със заявка от родител, учител, директор или институция, след което се организира среща между всички заинтересовани страни. След наблюдение и обсъждане на случая се изготвя протокол с препоръки, който се предоставя на всички участници. Поради сложността на някои казуси често се налага междуинституционално сътрудничество с Регионалното управление на образованието, Държавната агенция за закрила на детето, отделите за закрила на детето и различни неправителствени организации.

Нарастващият брой заявки за методическа подкрепа всяка учебна година свидетелства за повишаващото се доверие към тази услуга и за осъзнаването на нейната значимост за качествено приобщаване на децата със СОП. Най-важният принцип, който стои в основата на тази дейност, е защитата на най-добрия интерес на детето чрез осигуряване на подкрепяща, адаптирана и равнопоставена образователна среда.

ОБРАТНА ВРЪЗКА ОТ МЕТОДИЧЕСКАТА ПОДКРЕПА. МОДЕЛ НА ПРИЛАГАНЕ НА МЕТОДИЧЕСКАТА ПОДКРЕПА

Регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование (РЦПППО) поддържат трайни професионални взаимоотношения с детските градини, училищата и централите за специална образователна подкрепа (ЦСОП), обусловени от необходимостта от взаимно сътрудничество между тези институции. Когато възникнат образователни затруднения или дефицити, свързани с обучението и развитието на деца и ученици със специални образователни потребности (СОП), детските градини и училищата се обръщат към съответния регионален център чрез официална заявка за методическа подкрепа.

Подадената заявка се регистрира административно и задължително изисква изготвяне на официален документ – обратна връзка от методическа подкрепа. Този документ съдържа обобщена информация за причините за заявката, описани от подателя, кратко представяне на проведената среща, както и конкретни препоръки за последващи действия и подходящи форми на подкрепа. Обратната връзка има строго

конфиденциален характер, като в нея се включват имената на детето/ученика, групата или класът и съответната образователна институция. Данните се предоставят единствено на заинтересованите страни и се обработват в съответствие с нормативните изисквания за защита на личната информация.

Структурата на обратната връзка следва единен модел и обичайно включва следните елементи:

1. Подател на заявката за методическа подкрепа;
2. Мотиви и причини за подаване на заявката;
3. Наблюдения на Регионалния екип за подкрепа на личностното развитие (РЕПАР) от посещението в съответната група или клас;
4. Обобщение на проведената среща с родители и педагогически специалисти;
5. Подробно описание на възникналата проблемна ситуация и повода за инициране на методическата подкрепа;
6. Препоръки и насоки към всички участници за подобряване на взаимодействието и за избор на най-подходящи стратегии за обучение и развитие на детето/ученика.

Изготвянето на обратната връзка се извършва от специалистите на РЦПППО – експерти в областта на приобщаващото образование. Препоръките, съдържащи се в документа, се основават на индивидуалния анализ на конкретния случай и са строго специфични за всяка ситуация. По този начин всяка методическа подкрепа представлява уникална интервенция, съобразена с особеностите на съответния казус и с нуждите на участващите страни. За периода 2019–2024 г. в рамките на град София са реализирани общо 320 методически подкрепи, разпределени по учебни години, както следва:

- 2019/2020 г. – 30 подкрепи;
- 2020/2021 г. – 80 подкрепи;
- 2021/2022 г. – 62 подкрепи;
- 2022/2023 г. – 78 подкрепи;
- 2023/2024 г. – 70 подкрепи.

Настоящото изследване анализира методическите подкрепи, проведени през учебната 2023/2024 г., като целта е да се изведе представителна извадка, която да позволи идентифициране на повтарящи се модели, оценка на най-ефективните препоръки и изследване на ролята на подобрените взаимоотношения между участниците за успешното приобщаване на децата със СОП. Моделът на прилагане на методическата подкрепа се развива като логическо следствие от процесите на приобщаващото образование. Провеждането на теренни посещения и взаимодействието с екипите за подкрепа на личностното развитие в реалната училищна среда са ключови фактори за ефективното разрешаване на конкретни казуси.

Изследването е мотивирано от наблюдавания ръст на случаите, в които методическата подкрепа се използва като инструмент за решаване на проблеми, свързани с обучението и социализацията на деца със СОП. Анализът на натрупаните данни дава възможност за подобряване на практиките и за формулиране на по-ефективни стратегии за подкрепа в детските градини и училищата.

Основната цел на изследването е да се изработят ясни и приложими насоки за преодоляване на трудностите в приобщаващото образование, като се идентифицират най-често срещаните проблеми и се предложат решения за тяхното преодоляване.

За постигането на тази цел са формулирани следните изследователски задачи:

- извършване на преглед и анализ на научната литература, свързана с методическата подкрепа;
- изясняване на процедурите за предоставяне на методическа подкрепа в българската образователна система;
- анализ на съдържанието на обратните връзки, изготвени след проведена подкрепа;
- обобщаване на резултатите от конкретни случаи и извеждане на добри практики;
- изготвяне на примерни протоколи и обратни връзки като модел за прилагане на подкрепата;
- формулиране на изводи и препоръки въз основа на анализа на данните за учебната 2023/2024 г.
- За целите на изследването е използвана комбинация от качествени и количествени методи, включително:
 - преглед на специализирана литература и нормативни документи;
 - разработване на бланки за протоколи и обратни връзки;
 - наблюдение и анализ на проведени методически подкрепи;
 - статистическо обобщение на резултатите от предоставената подкрепа.

Контингентът на изследването обхваща образователни институции, родители и педагогически специалисти, които са инициирали методическа подкрепа с цел подпомагане на процеса на приобщаване на деца и ученици със СОП. Информацията е предоставена от РЦПППО – София-град, който поддържа база данни за всички реализирани методически подкрепи за разглеждания период. Анализът е базиран на официални протоколи и обратни връзки, съставени от регионалните екипи за подкрепа на личностното развитие след проведените интервенции (табл. 1).

Таблица 1. Брой образователни институции, предизвикали методическа подкрепа

Образователна институция	Брой предизвикани методически подкрепи	Методическа подкрепа, %
Средно училище	23	32
Детска градина	20	28
Основно училище	19	27
Начално училище	2	3
Професионална гимназия	2	3
Частни училища	2	3
Център за специална образователна подкрепа	1	2
Държавна агенция за закрила на детето	1	2

Анализът на данните показва, че сред образователните институции, иницирали предоставянето на методическа подкрепа, преобладават училищата, докато детските градини заемат по-малък дял. Тази тенденция е показателна за спецификата на приобщаващото образование в България. Нарастващите изисквания към училищната система водят до увеличаване на предизвикателствата, свързани с осигуряването на подходяща образователна среда за учениците с различни потребности.

Докато в детските градини основните цели на педагогическата работа са свързани с формирането на базови умения за самостоятелност, изграждането на навици за учене и придобиването на първоначални знания за заобикалящия свят, в училищната среда акцентът се поставя върху постигането на измерими академични резултати по всички учебни предмети. Това значително повишава сложността на приобщаващия процес и изисква по-интензивни усилия както от страна на учениците, така и от страна на специалистите и родителите.

Графичното представяне на данните за образователните институции, заявили методическа подкрепа през учебната 2023/2024 г., онагледява реалната необходимост от този тип интервенции и разкрива областите, в които приобщаващото образование среща най-сериозни затруднения.

Допълнителен аналитичен аспект в изследването е разглеждането на контингента според това кой от участниците в процеса на приобщаващо образование (педагогически специалисти, родители или други ангажирани страни) е иницирал заявката за методическа подкрепа. Данните са извлечени от официални доклади и протоколи на Регионалния екип за подкрепа на личностното развитие към директора на Регионалния център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование – София-град (табл. 2).

Таблица 2. Предиизвикал методическа подкрепа

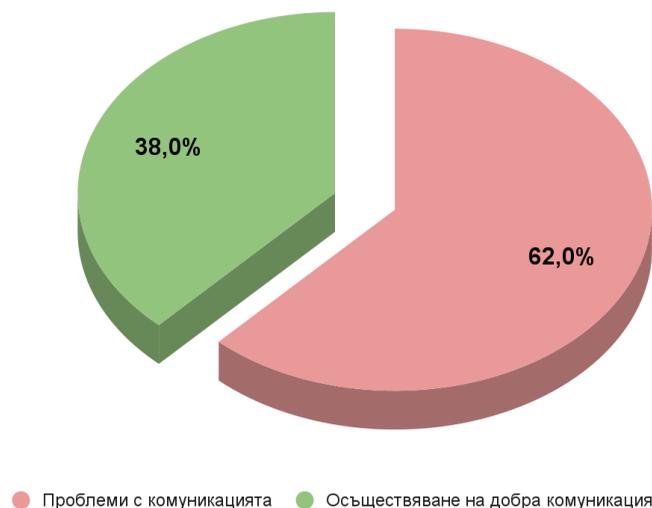
Предиизвикал подкрепата	Брой методически подкрепи	Методическа подкрепа, %
Директор на образователна институция	60	87
Родители	8	11
Директор на Държавна агенция за закрила на детето	1	1
Друга институция	1	1

Иницирането на методическа подкрепа представлява значимо събитие, което се предиизвиква по различни причини. Особено значение има идентичността на лицето, което я предиизвиква, тъй като това е човекът, който изпитва най-голяма нужда от намеса, което показва, че възникналите затруднения в отношенията са по-трудни за управление от една от страните. В настоящото изследване директорите на образователни институции се установяват като най-честите инициатори на методическа подкрепа.

Анализът показва тенденция, свързана с повтарящи се заявки за подкрепа по едни и същи случаи. В един от случаите методическата подкрепа е била изисквана четири последователни пъти за едно и също дете, докато в друг случай – три пъти. При останалите случаи подкрепата е предоставена еднократно. При повтарящите се случаи често се включват институции извън образователната, в която се обучава детето, като например Министерството на образованието и науката, Регионалното управление на образованието, Държавната агенция за закрила на детето, отделите за закрила на детето, различните неправителствени организации, ангажирани с деца и ученици със специални образователни потребности, както и прародителите на децата и други заинтересовани страни.

За целите на настоящото изследване са избрани методическите подкрепи, проведени през учебната 2023/2024 г. Те са общо седемдесет на брой и са предиизвикани с цел разрешаване на различни казуси в практиката на специалистите, както и за подпомагане на родителите да се справят по-ефективно с образованието на своите деца. Анализът на случаите разкрива някои ключови резултати и изводи. В 62% от случаите се наблюдават затруднения в комуникацията между екипа за подкрепа на личностното развитие и родителите на децата или учениците. Това показва, че проблемите често не произтичат от самата подкрепа, а от вътрешното разпределение на отговорностите в екипа, например кой от членовете ще води кореспонденцията с родителите. Подобни

затруднения налагат намесата на външни екипи, за да се улесни взаимното разбиране между членовете на екипа на местно ниво и между екипа и детската градина или училището (фиг. 1).

Фиг. 1. Редовна комуникация между ЕПЛР и родителите

За целите на настоящото изследване препоръките са класифицирани в три категории. Първата категория включва препоръки, адресирани към екипите за подкрепа на личностното развитие, които са предоставени от членовете на регионалния екип за подкрепа на личностното развитие по време на провеждането на методическата подкрепа (табл. 3).

Таблица 3. Препоръки към ЕПЛР

Препоръки	Брой методически подкрепи
Редовна комуникация между ЕПЛР и родителите	38
Визуална подкрепа	25
Работа на ЕПЛР в групата или класа	21
Адаптиране на обучителни материали	21
Поведенчески програми	15
Допълнителна квалификация на ЕПЛР	14
Включване в обща подкрепа на детето/ученика	6
Тетрадка за обратна връзка	5

Най-често срещаната препоръка, идентифицирана в 38 от общо 70 проведени случая на методическа подкрепа, е необходимостта от поддържане на редовна комуникация между членовете на екипа за подкрепа на личностното развитие в детската градина или училището и родителите на децата и учениците. Това представлява 62% от всички случаи, което подчертава значимостта на комуникацията като основен фактор за разрешаване на конфликти, свързани с най-добрия интерес на детето. В конкретни ситуации препоръката варира – в някои случаи се предлага установяване на определен ден от седмицата за комуникация, докато в други се препоръчва всекидневна комуникация с цел минимизиране на недоразумения и предотвратяване на възможни манипулации от страна на децата. Освен това за ефективното изпълнение на установени програми за подкрепа се изисква постоянен обмен на информация между родителите, учителите и другите педагогически специалисти.

Следваща често срещана препоръка е използването на визуална подкрепа, която да бъде приложена не само за децата със специални образователни потребности, но и за всички деца в групата или класа. В 35% от случаите се препоръчва използване на различни варианти на визуална подкрепа, включително нискофункционални методи – картинни материали, кратки текстови инструкции, и високо функционални устройства като таблети със специализиран софтуер за допълваща и алтернативна комуникация. Тези подходи се прилагат с цел улесняване на комуникацията, усъвършенстване на говорните умения и подкрепа на невербални деца и ученици. Проекти, реализирани съвместно с УНИЦЕФ, МОН и РЦПППО, предоставят на нуждаещите се деца безплатно таблети и обучение за родители и специалисти, като допринасят за ефективното прилагане на тези методи.

Освен това значима препоръка е активното включване на ресурсните учители, логопедите и психолозите в учебния процес в класната стая. В 30% от случаите методическата подкрепа препоръчва съвместно преподаване, което може да включва помощник на учителя, работа на ресурсния учител паралелно с общообразователния учител, разпределяне на задачи по групи ученици и подкрепа от специалисти директно в процеса на учене. Този подход позволява адаптиране на учебната среда спрямо индивидуалните потребности на всички ученици и е ключов за успешното приобщаване.

Адаптирането на учебното съдържание е друг съществен аспект на методическите препоръки, като в 30% от случаите се посочва необходимостта педагогическите специалисти да синхронизират академичните знания и възможностите на децата със специфични образователни потребности, за да се постигне ефективно обучение.

В 21% от случаите се препоръчва изготвяне на индивидуални

поведенчески програми, които осигуряват консистентност на правилата и очакванията у дома и в училището или детската градина, с цел по-ефективно развитие на децата.

Непрекъснатото повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти също е сред ключовите препоръки – в 20% от случаите се акцентира върху участие в допълнителни обучения и курсове, свързани с работа с деца със специални образователни потребности, както и върху изграждане на положителни взаимоотношения в екипите за подкрепа.

Включването на децата със специални образователни потребности в общообразователни форми на подкрепа е препоръчано в 9% от случаите, като целта е постигане на максимално приобщаване и интеграция.

Накрая, в 7% от случаите се препоръчва въвеждането на дневници или тетрадки за обратна връзка между ЕПАР и родителите за проследяване на всекидневния учебен процес и изпълнението на поставените задачи.

Прилагането на тези препоръки води до подобряване на междуличностните отношения, повишаване на качеството на учебната среда и постигане на по-високи образователни резултати за децата със специални образователни потребности. Следващата група препоръки, разгледани в настоящото изследване за учебната 2023/2024 г., са насочени към родителите на тези деца и могат да бъдат класифицирани според степенята на интензивност (табл. 4).

Таблица 4. Препоръки към родителите

Препоръки	Брой методически препоръки
Програми за спазване – психологически, учебни и специфични	48
Редовна комуникация между ЕПАР и родителите	38
Визуална подкрепа	25
Използване на програмите на РЦПППО	15
Продължаване или преминаване към ДП	11
Консултация с детски психиатър	10
Намаляване на престоя на детето/ученика в групата/ класа	6
Създаване на контакт между ЕПАР и специалистите, които работят с детето извън детската градина	6
Избор на подходящ спорт	5
Редовно посещение на училище	3
Посещение на консултации с учителите	3
Спазване на спецификите в храненето	1
Кутия с любими играчки	1

Основната препоръка към родителите, идентифицирана чрез обратната връзка, е свързана с прилагането на програми, създадени от психолози или учители, с цел изграждане на навици и самостоятелни умения у децата и учениците със специални образователни потребности за справяне с всекидневните дейности, учебните задачи и свободното време. В 69% от случаите на методическа подкрепа се препоръчва родителите да прилагат индивидуализирана програма, съобразена с интересите и уменията на всяко дете, като спазването на програмата както от родителите, така и от детето се смята за ключов фактор за постигане на желаните резултати и подпомагане на пълноценното участие на детето във всички сфери на живота му. Често проблемите в процеса на обучение възникват именно поради участието на родителите, което подчертава тяхната ключова роля при образованието на деца със специални потребности. Системното спазване на установените правила и граници допринася за подобряване на учебните резултати и намалява необходимостта от повторни методически подкрепи.

Друга значима препоръка към родителите, идентифицирана в 62% от случаите, е насочена към подобряване на комуникацията между родителите и екипите за подкрепа на личностното развитие. Комуникацията се разглежда като двустранен процес, при който и двете страни се стремят максимално да подпомогнат детето да развие самостоятелност и да се обучава ефективно в общообразователна среда.

Специалистите препоръчват използването на визуална подкрепа в дома, която улеснява ориентацията на детето, подпомага комуникацията и изразяването на нужди и желания без възникване на кризи. В 35% от случаите родителите се насърчават да създават визуални табла за всекидневни дейности, като постепенно те могат да се разширят и към социални взаимодействия, особено при проблеми в адаптацията или при прояви на агресия. Визуалната подкрепа се оказва ефективен инструмент за интеграция и изграждане на добри комуникативни модели.

Често родителите не са запознати с всички налични възможности за подкрепа на децата със специални потребности. На гържавно ниво безплатни програми се предоставят чрез регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование. В София например центърът разполага с три зали за ерготерапия и една за трудотерапия. В 21% от случаите родителите са насърчавани да се включат в тези програми, като повечето подават заявления и участват в дейности като ерготерапия, арт терапия, летни програми и спортни активности.

Методическа подкрепа се препоръчва и в ситуации, в които родителите отказват допълнителна подкрепа за деца, които имат нужда от такава. В 16% от случаите се препоръчва родителите да се възползват от допълнителните услуги, за да се оптимизират условията

на обучение и да се осигури индивидуализиран подход в класната стая по индивидуален учебен план. При по-сериозни специфични специалистите, особено психолозите, препоръчват консултация с детски психиатър в 14% от случаите. Тази препоръка се дава само когато педагогическите, психологическите, логопедичните и изгровите методи не дават резултат и след извършване на подходящи тестове. Ефективността на препоръката зависи от решението на родителите да я реализират.

Специалистите също така подчертават необходимостта от координация между различните професионалисти, които работят с детето, независимо дали са част от държавната образователна институция или частен сектор. В 9% от случаите се препоръчва установяване на комуникация между екипа за подкрепа и външни специалисти, което подпомага изграждането на последователни умения и ефективно прилагане на учебните и поведенческите стратегии. В 9% от случаите се препоръчва съкращаване на престоя на детето в детската градина или класната стая чрез изработване на адаптирани планове или комбинирани форми на обучение, за да се намали стресът и да се отговори на индивидуалните потребности. В 7% от случаите се препоръчва включване на подходящ спорт, адаптиран към физическите възможности на детето, с цел подобряване на физическото му развитие и намаляване на напрежението.

Родителите се насърчават и да осигуряват редовно присъствие на децата в училище, което е препоръчано в 4% от случаите, както и да следят за участие в допълнителни консултационни часове, за да се осъществи качествен и цялостен учебен процес. В специфични случаи специалистите препоръчват индивидуални мерки като кутии за лични вещи или специфичен режим на хранене, които са еднократни, но оказват значително положително въздействие върху адаптацията и поведението на детето.

Целта на препоръките към родителите при методическа подкрепа е да се постигнат обективно разрешаване на конфликтни ситуации и създаване на условия за оптимално развитие на децата и учениците със специални образователни потребности. Препоръките са структурирани по групи – към членовете на ЕПАР и към родителите, като това разделение отразява спецификата на изпълнение и отговорностите на всяка страна. Следващият раздел представя препоръки, които могат да бъдат приложени от образователните институции за подобряване на учебната среда за всички деца (табл. 5).

Таблица 5. Препоръка към образователната институция

Препоръка	Брой методически препоръки
Тих кът	20
Назначаване на помощник на учителя	18
Съдействие от ОЗД или социална услуга в общността	18
Супервизия	14
Промяна на формата на обучение	9
Създаване на алгоритъм на действие при прояви на детето/ученика	6
Повишаване на мотивацията на учениците	6

В рамките на системата на приобщаващото образование препоръки към детските градини и училищата могат да бъдат отправяни от институции, които са пряко подчинени на Министерството на образованието и науката (МОН). Регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование представляват такива институции и съответно препоръките, предоставяни в рамките на методическите подкрепи, имат значима стойност. Въпреки това не във всички случаи тези препоръки се изпълняват от образователните институции. В 28% от случаите се препоръчва изграждането на „тих кът“ за деца или ученици, в който те да могат да почиват при претоварване, причинено от различни фактори. Такива пространства могат да бъдат създадени в рамките на всяка група или класна стая, като тяхното реализиране изисква средства и одобрение от директора на институцията.

Сред ключовите препоръки е и назначаването на помощник на учителя – професия, която все още не е широко разпозната в България. В 18% от случаите се предлага да се разгледат възможностите за включване на помощник на учителя в групата или класа, който да подпомага всички деца със специални образователни потребности, съответно учебния процес. Реализацията на тази препоръка зависи от наличието на финансови ресурси в институцията. С оглед на интеграцията на социални, здравни и образователни политики, в някои случаи се препоръчва образователните институции да се обръщат към Отдел „Закрила на детето“ към Държавната агенция за закрила на детето. В 26% от случаите методическата подкрепа включва съвет за съдействие от институции с по-голямо влияние върху родителите, особено в ситуации на насилие или недостатъчна грижа за децата със специални потребности.

Супервизията е допълнителен инструмент, използван за оценка на възможностите за подпомагане на децата. В 20% от случаите се препоръчва супервизия от специално подготвени специалисти с цел

проследяване на напредъка, разглеждане на спецификите на отделните случаи и оптимизация на условията за обучение. В някои случаи се налага промяна на формата на обучение за подобряване на учебните постижения на децата и учениците със специални образователни потребности. В 13% от случаите се препоръчва преминаване към комбинирана или индивидуализирана форма на обучение, при която детето участва в групови занятия по определени предмети, а по други предмети учи индивидуално.

Препоръките включват и насоки към специалистите за повишаване на мотивацията за учене на децата. В 9% от случаите се препоръчва психолозите и общообразователните учители да работят за стимулиране на учебната активност, а в други 9% се препоръчва разработването на алгоритъм за действие при идентифициране на деца с учебни затруднения, с оглед на подпомагане на общообразователните учители, които невинаги знаят как да реагират.

Въз основа анализиранияте препоръки за учебната 2023/2024 г. се формират общи изводи, които очертават приноса на регионалните екипи за подкрепа на личностното развитие и ефективността на предоставяните методически подкрепи.

ИЗВОДИ

Изводите от настоящото изследване се основават на анализ на препоръките, предоставени към екипите за подкрепа на личностното развитие (ЕПАР), родителите и образователните институции, в които се обучават децата със специални образователни потребности. Наблюдават се тенденции към уеднаквяване на препоръките към различните институции, което показва, че проблемите на детските градини и училищата са често общи и произтичат от ограничената опитност на педагогическия персонал за справяне с разнообразни ситуации в общообразователната среда. Основен фактор е недостатъчната подготовка на учителите за работа с деца със специфики, както и индивидуалните нагласи на педагогическите специалисти и нивото на тяхната информираност по въпроси, свързани с функционална оценка, индивидуални програми и участие в ЕПАР.

Ключов проблем се наблюдава и в комуникацията между членовете на ЕПАР и родителите, която е критична за изграждането на ефективна обратна връзка и повишаване на успеваемостта на децата. Допълнително, идентифицира се непълно познаване на взаимодействието с други институции (социални служби и медицински услуги), особено при деца със сериозни нарушения, което предполага необходимост от по-добро запознаване с нормативната рамка и съвместна работа между социалните, медицинските и образователните институции. Други значими проблеми включват липса на стратегии за работа с деца със специални образователни

потребности в групата или класа, ограничено познаване на различни методи и техники за адаптация, включително визуална подкрепа, създаване на „тихи кътове“ и прилагане на сензорна интеграция. Недостатъчната информираност относно налични адаптирани учебни материали, одобрени от МОН, ограничава ефективното им използване във всекидневната практика. Педагогическите специалисти проявяват също ограничен опит и тревожност при прилагането на адапционни методи.

Назначаването на помощници на учителя се затруднява от ниското заплащане, недостатъчната мотивация и понякога злоупотребата с длъжностните им задължения. Въпреки това тяхното включване остава препоръчително и се разглежда като ефективна подкрепа за учебния процес. Психолозите рядко прилагат поведенчески програми за деца със специфични нужди, въпреки че опитът показва, че тези програми водят до подобряване на поведението и социалните отношения. Супервизията на случаи, изискващи допълнително внимание, се препоръчва като добра практика, която обаче рядко се прилага в образователната среда.

ПРЕПОРЪКИ

Въз основа на резултатите от методическите подкрепи се формулират следните препоръки:

- Въвеждане на алгоритми за действие при предоставяне на допълнителна подкрепа или при прояви на агресия, за улесняване на интеграцията на децата в детските градини и училищата.
- Подготовка на членовете на ЕПАР преди срещи с деца и ученици със специални образователни потребности, за повишаване на ефективността на приобщаващото обучение.
- Ранно изясняване и изглаждане на комуникационните проблеми между ЕПАР и родителите в интерес на детето.
- Използване на адаптирани учебни материали, одобрени от МОН, към специфичните потребности на децата.
- Прилагане на иновативни технологии и визуална подкрепа, както и допълваща и алтернативна комуникация, за улесняване на приобщаването и комуникацията с децата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Методическите подкрепи се предоставят при възникване на проблеми, свързани с деца и ученици със специални образователни потребности, по инициатива на директорите, членовете на ЕПАР или родителите. Регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование осигуряват експертна помощ чрез посещения на детските градини и училищата, срещи с родители, учители и директори, както и предоставяне на консултации и обучения.

Ефективността на методическите подкрепи зависи от спазването на представените препоръки. Когато те се прилагат последователно, казусите се разрешават още при първата среща; при частично или несистемно изпълнение се налагат повторни интервенции. Методическите подкрепи подобряват образователните възможности на децата и учениците, подпомагат разбирането на родителите и учителите за специфичните потребности на децата и допринасят за успешното приобщаващо образование. Експертността на представителите на регионалните центрове и тяхната подготовка по нормативната база и практическите подходи са ключови за ефективността на методическите подкрепи и постигането на положителни резултати при всички деца със специални образователни потребности.

БИБЛИОГРАФИЯ

Нормативни документи

- Закон за предучилищното и училищното образование, обн. ДВ, бр. 79 от 13 октомври 2015 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 69 от 16 август 2024 г. [Pre-school and School Education, Act. promulgated, State Gazette, No. 79/13.10.2015, Effective 01.08.2016], Retrieved 16.08.2024, from https://www.mon.bg/nfs/2024/09/zakon-preduchobrazovanie-v1608_110924.pdf
- Конвенция за правата на детето. Приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г. Ратифицирана с решение на ВНС от 11.04.1991 г. – ДВ, бр. 32 от 23.04.1991 г., обн. ДВ, бр. 55 от 12.07.1991 г., в сила от 3.07.1991 г. [Convention on the Rights of the Child, Act. promulgated, State Gazette, No. 32/23.04.1991, Effective 03.07.1991], from <https://sacp.government.bg/sites/default/files/regulatorybase/normativna-baza-1798.pdf>
- Наредба за приобщаващото образование, обн. ДВ, бр. 86 от 27.10.2017 г., в сила от 27.10.2017 г., изм. и доп. ДВ, бр. 66 от 6 август 2024 г. [Ordinance of inclusive education, Act. promulgated, State Gazette, No. 86/27.10.2017, Effective 27.10.2017], Retrieved 06.08.2024, from <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137177670>
- Правилник за устройството и дейността на регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование. Издаден от министъра на образованието и науката, обн. ДВ, бр. 9 от 26 януари 2018 г., изм. и доп. ДВ, бр. 35 от 27 април 2021 г. [Regulations on the organization and activities of regional centers for supporting the process of inclusive education, Act. promulgated, State Gazette, No. 9/26.01.2018, Effective 27.04.2021] from <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137180417>

Източници

- Balkanska, N. (2020). *Montessori metodat i priobshavashtata obrazovatelna sreda*. [Балканска, Н. (2020). Монтесори методът и приобщаващата образователна

- среда. Научни положения, терапевтични техники и съвременни перспективи.] Sofia: Fenomen.
- Damyanov, K. (2023). *Sashtnost na priobshtavashtoto obrazovanie pri detsa i uchenitsi sas specialni obrazovatelni potrebnosti*. [Дамянов, К. (2023). Същност на приобщаващото образование при деца и ученици със специални образователни потребности.] *Specialna pedagogika*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".
- Damyanov, K. (2022). *Priobshtavashto obrazovanie i organizacia na podkrepiashta sreda*. [Дамянов, К. (2022). Приобщаващо образование и организация на подкрепяща среда.] Sofia: Es print OOD.
- Gardner, H. (2014). *Mnojestvo inteligentnosti*. [Гарднър, Х. (2014). Множество интелигентности.] Sofia: Iztok-Zapad.
- Hristova, A., Baev, S., Petrova, S. & Tosheva, E. (2019). *Problemi na preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie v Bulgaria i vuzmojnosti za ogranichavane na tiahnoto negativno vazdeistvie*. [Христова, А., Баев, С., Петрова, С., Тошева, Е. (2019). Проблеми на предучилищното и училищното образование в България и възможности за ограничаване на тяхното негативно въздействие.] *Institut za izsledvania v obrazovanieto*.
- Ilieva, M. (2010). *Niaкои problemi pri integriraneto na detsa sas specialni potrebnosti v obshtooobrazovatelните uchilishta i detski gradini*. [Илиева, М. (2010). Някои проблеми при интегрирането на деца със специални образователни потребности в общообразователните училища и детски градини.] *Pedagogicheski almanah*, T. 18, br. 2, 48–57. Veliko Tarnovo: Velikotarnovski universitet "Sv. Sv. Kiril i Metodii".
- Krastev, A. (2020) *Priobshtavashta inteligentnost*. [Кръстев, А. (2020). Приобщаваща интелигентност]. Pleven.
- Racheva, V. (2022). *Razvitie na protsesa na priobshtavashto obrazovanie chrez predostavianeto na metodicheska podkrepa ot mobilnata grupa na REPLR kam RCPPO-Sofia-grad.- Razvitie na priobshtavashtoto obrazovanie v Bulgaria: 15 godini po-kasno. Sbornik s dokladi ot Regionalna konferencia s mejdunarodno uchastie, 207-211*. [Рачева, В. (2022). Развитие на процеса на приобщаващо образование чрез предоставянето на методическа подкрепа от мобилната група на РЕПАР към РЦПППО – София-град.] Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".
- Radulov, V. (2023) *Bezsporni postijenia na priobshtavashtoto obrazovanie s pogled kam blizko badeshte. – Priobshtavashto obrazovanie*. [Радулов, В. (2023). Безспорни постижения на приобщаващото образование с поглед към близко бъдеще.] Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", 9–14.
- Tzvetkova-Arsova, M. & Balkanska, N. (2023). *Kontseptsia za priob]avashtoto obrazovanie. Razvitie na idejata – integratsia, vkluchvane, priobshtavane. Definitcia i poniatien aparat. – Priobshtavashto obrazovanie, 17–30*. [Цветкова-Арсова, М., Балканска, Н. (2023). Концепция за приобщаващото образование. Развитие на идеята – интеграция, включване, приобщаване. Дефиниция и понятиен апарат].

Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".

Zamfirov, M. (2022). *Detsata sas specialni obrazovatelni potrebnosti i priobshavashtoto obrazovanie v detskite gradini*. – In: M. Zamfirov (Ed.). *Iubileen sbornik 140 godini Preduchilishtno obrazovanie v Bulgaria: Postijenja i horizonti*, 229–237. [Замфиров, М. (2022). Децата със специални образователни потребности и приобщаващото образование в детските градини.] Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".

За автора:

Гл. ас. д-р Лилия Кисьова, Факултет по науки за образованието и изкуствата към Софийския университет „Св. Климент Охридски“, катедра „Специална педагогика“
Научни интереси: в областта на приобщаващото образование, работата с деца и ученици със специални образователни потребности, работата с деца и ученици с дефицит на вниманието и хиперактивност и интелектуални дефицити.

ORCID: 0000-0001-5026-1960

Контакт: София 1574, бул. Шипченски проход № 69А

E-mail: lckisuova@uni-sofia.bg

About the author:

Chief assistant professor Liliya Kisyova, PHD, Faculty of Educational Studies and the Arts at Sofia University "St. Kliment Ohridski," Department of Special Pedagogy

Research interests: in the field of inclusive education, working with children and students with special educational needs, working with children and students with attention deficit and hyperactivity, and intellectual disabilities.

ORCID: 0000-0001-5026-1960

Contact: Sofia 1574, Shipcheski Prohod Blvd. No. 69A

E-mail: lckisuova@uni-sofia.bg